

Wojciech Rogowski

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

UTRATA WARTOŚCI NALEŻNOŚCI WEDŁUG PRAWA BILANSOWEGO I PODATKOWEGO

1. Wstęp

W ostatnim okresie można zauważyć pewną reorientację przepisów krajowych i międzynarodowych w zakresie regulacji dotyczących rachunkowości. Kładą one coraz większy nacisk na prawidłową wycenę poszczególnych składników bilansowych. Wiarygodność informacji przekazywanych przez księgi rachunkowe jest pochodną zasad i reguł obowiązujących dany system informacyjny. Ważnym elementem systemu rachunkowości jest wycena aktywów zaangażowanych w prowadzenie działalności gospodarczej.

Utrata wartości przez poszczególne składniki aktywów stanowi ważną kategorię rachunkową i jest wyrazem realizacji zasady ostrożności, mającej się przyczyniać do rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej oraz wyniku finansowego jednostki. W nowelizacji ustawy o rachunkowości nie ma jednoznacznego zapisu wyjaśniającego, na czym zasada ta polega (art. 7 ust. 1). Niemniej jednak potencjalne zagrożenie utraty wartości aktywów jest zawarte w definicji aktywów prezentowanych w MSR 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych” oraz w ustawie o rachunkowości.

Zgodnie z ustawą (art. 1 ust. 12) aktywa to: „kontrolowane przez jednostkę zasoby majątkowe o wiarygodnie określonej wartości, powstałe w wyniku przeszłych zdarzeń, które spowodują w przyszłości wpływ do jednostki korzyści ekonomicznych”. W myśl tej definicji główną cechą aktywów jest możliwość zapewnienia jednostce, która je kontroluje, korzyści ekonomicznych. Dany składnik aktywów stanowi wartość dla jednostki, jeżeli przysparza jej korzyści ekonomicznych. Jeżeli natomiast przewiduje się, iż składnik ten nie przyniesie w przyszłości korzyści ekonomicznych, traci on wówczas swoją wartość całkowicie lub częściowo.

W związku z tym należy nie rzadziej niż na moment bilansowy dokonać oceny, czy dany składnik majątku zachowuje swoją wartość, tzn. czy w dalszym ciągu będzie przynosił korzyści ekonomiczne, czy też należy dokonać weryfikacji jego wyceny.

Ustawa o rachunkowości (art. 28 ust. 7) definiuje trwałą utratę wartości jako stan, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontrolowany przez jednostkę składnik aktywów nie przyniesie w przyszłości, w istotnej części lub w całości, przewidywanych korzyści ekonomicznych. Uzasadnia to dokonanie odpisu aktualizującego doprowadzającego wynikającą z ksiąg rachunkowych wartość składnika aktywów do ceny sprzedaży netto, a w przypadku jej braku – do ustalonej w inny sposób wartości godziwej.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie rozwiązań w zakresie utraty wartości jednego ze składników aktywów, jakimi są należności w świetle prawa bilansowego i prawa podatkowego oraz praktycznych sposobów wyceny należności.

2. Utrata wartości należności według prawa bilansowego

Aktualizacja wartości należności zawarta w art. 35b ust. 1-4 znowelizowanej ustawy o rachunkowości zastąpiła obowiązujące do 31 grudnia 2001 r. tworzenie rezerw na należności. Według aktualnie obowiązujących przepisów prawa bilansowego wartość należności aktualizuje się, uwzględniając stopień prawdopodobieństwa ich zapłaty poprzez dokonanie odpisu aktualizującego w odniesieniu do:

- należności od dłużników postawionych w stan likwidacji lub w stan upadłości – do wysokości należności nie objętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności zgłoszonej likwidatorowi lub sędziemu komisarzowi w postępowaniu upadłościowym,
- należności od dłużników w przypadku oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli majątek dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego – w pełnej wysokości,
- należności kwestionowanych przez dłużnika oraz tych, z których zapłatą dłużnik zalega (a według sytuacji majątkowej i finansowej dłużnika, spłata należności w umownej kwocie nie jest prawdopodobna) do wysokości nie pokrytej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności,
- należności stanowiących równowartość kwot podwyższających należności, w stosunku do których dokonano uprzednio odpisu aktualizującego w wysokości tych kwot, do czasu ich otrzymania lub odpisania,
- należności przeterminowanych lub nieprzeterminowanych o znacznym stopniu prawdopodobieństwa nieściągalności, w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej działalności lub strukturą odbiorców – w wysokości wiarygodnie oszacowanej kwoty odpisu, w tym także ogólnego na nieściągalne należności.

Ocena, czy istnieje prawdopodobieństwo nieściągalności części lub całości należności, należy wyłącznie do jednostki jako wierzyciela. Należy przy niej brać

pod uwagę przytaczany już w tym artykule fragment ustawy o rachunkowości definiujący aktywa (art. 3 ust. 1 pkt 12). Na ogół przy tworzeniu odpisów aktualizacyjnych bierze się pod uwagę [Gmytrasiewicz, Karmańska, s. 387-388]:

- okres przeterminowania należności,
- sytuację finansową i płatniczą dłużnika,
- przyczyny zwłoki lub zagrożenia spłaty należności,
- rezultaty rozmów prowadzonych z dłużnikiem,
- rynkową i bankową „pozycję” dłużnika.

Odpisów aktualizujących należności dokonuje się przy ich wycenie, nie rzadziej niż raz na dzień bilansowy, czyli tak często, jak zachodzą przesłanki, że należność w części lub w całości nie będzie mogła być wyegzekwowana, a więc nie przyniesie korzyści ekonomicznych. W przypadku wystąpienia przesłanek o zagrożeniu spłaty należności, uwzględniając stopień prawdopodobieństwa jej zapłaty, dokonuje się odpisu aktualizującego w części lub w całości zagrożonej niespłacalnością. W pierwszej kolejności dokonuje się aktualizacji wartości należności przedawnionych i nieściągalnych, jako niewymagających zapłaty z mocy prawa. Podstawą dokonania odpisu aktualizującego wartość bilansową należności jest autonomiczna decyzja kierownika jednostki będącej wierzycielem. Odpisy aktualizujące wartość należności zalicza się odpowiednio do pozostałych kosztów operacyjnych lub do kosztów finansowych, zależnie od rodzaju należności, której aktualizacja dotyczy.

Należności umorzone, przedawnione lub nieściągalne zmniejszają dokonane uprzednio odpisy aktualizujące ich wartość (art. 35b ust. 3 ustawy). Odpisanie należności umorzonych, przedawnionych lub uznanych za nieściągalne księguje się, zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 32 ustawy o rachunkowości, w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych zapisem:

- w wypadku należności, dla których uprzednio dokonano odpisu aktualizującego (Wn – Odpisy aktualizujące wartość należności, Ma – Odpowiednie konto zespołu 2),
- w wypadku należności nieobjętych wcześniej aktualizacją wartości (Wn – Pozostałe koszty operacyjne, w korespondencji z odpowiednim kontem zespołu 2).

Odpis aktualizujący z tytułu utraty wartości nie jest odpisem nieodwracalnym. W przypadku ustania przyczyny, z powodu której dokonano odpisu aktualizującego wartość należności, równowartość całości lub części uprzednio dokonanego odpisu podlega zaliczeniu odpowiednio do pozostałych przychodów operacyjnych lub przychodów finansowych. Jeżeli nastąpiło to wskutek spłaty należności objętej odpisem, zarachowanie do przychodów księguje się równoległe do księgowania spłaty poprzez zapis [*Odpisy aktualizujące...* 2003, s.19]:

- spłata należności na zasadach ogólnych (Wn – Rachunek bankowy lub Kasa, Ma – Odpowiednie konto zespołu 2),

- zarachowanie kwoty spłaconej do przychodów (Wn – odpisy aktualizujące wartość należności, Ma – Przychody finansowe lub Pozostałe przychody operacyjne).

Odpisów aktualizujących na należności nie wykazuje się w bilansie, pomniejszają one bowiem należności, na które zostały utworzone.

3. Utrata wartości należności według prawa podatkowego

Prawo podatkowe nie honoruje zasady ostrożności, dlatego koszt będący konsekwencją utraty wartości aktywów nie stanowi kosztu podatkowego. Jest to wyraźnie stwierdzone w art. 16 ust. 1 pkt 26a ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz w art. 23 ust. pkt 21 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Zgodnie z nimi odpisy aktualizujące wartość aktywów nie są kosztem uzyskania przychodu.

Nieco inaczej, nie tak rygorystycznie potraktowano odpisy aktualizujące wartość należności. W tym samym punkcie stwierdzono, że odpisy aktualizujące wartość należności mogą być zaliczone do kosztów uzyskania przychodów, jeżeli są spełnione następujące warunki:

- należność była uprzednio zaliczona do przychodów należnych,
- odpis aktualizujący został dokonany na podstawie przesłanek wynikających z art. 35b ust. 1 ustawy o rachunkowości,
- nieściągalność należności została uprawdopodobniona odpowiednio na podstawie art. 23 ust. 3 albo art. 16 ust. 2a pkt 1 wymienionych ustaw podatkowych.

Prawdopodobieństwo nieściągalności należności nie może być uznane za tożsame z jej nieściągalnością. Za wierzytelności nieściągalne uznane podatkowo uważa się te wierzytelności, których nieściągalność została udokumentowana:

1) postanowieniem o nieściągalności, uznanym przez wierzyciela za odpowiadające stanowi faktycznemu, wydanym przez właściwy organ postępowania egzekucyjnego,

2) postanowieniem sądu o:

a) oddaleniu wniosku o ogłoszenie upadłości, gdy majątek masy nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego,

b) umorzeniu postępowania upadłościowego, gdy zachodzi okoliczność wymieniona w punkcie a,

c) ukończeniu postępowania upadłościowego;

3) protokołem sporządzonym przez podatnika, stwierdzającym, że przewidywane koszty procesowe związane z dochodzeniem wierzytelności byłyby równe tej kwocie albo wyższe od niej.

Nie wszystkie odpisy aktualizujące wartość należności dokonane zgodnie z prawem bilansowym stanowią koszt uzyskania przychodów. Artykuł 16 ust. 2a pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych przedstawia listę możliwych sy-

tuacji, kiedy nieściągalność wierzytelności uznaje się za uprawdopodobnioną. W szczególnych przypadkach dokonane odpisy aktualizujące będą stanowiły koszty uzyskania przychodu. Chodzi tu np. o sytuacje, gdy:

- dłużnik zmarł, został wykreślony z ewidencji działalności gospodarczej, postawiony w stan likwidacji lub została ogłoszona jego upadłość,
- na wniosek dłużnika zostało wszczęte postępowanie ugodowe, zgodnie z przepisami o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków, albo postępowanie układowe, w rozumieniu przepisów o postępowaniu układowym,
- wierzytelność została potwierdzona prawomocnym orzeczeniem sądu i skierowana na drogę postępowania egzekucyjnego,
- wierzytelność jest kwestionowana przez dłużnika na drodze powództwa sądowego.

Podobne przesłanki przewidują przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych w art. 23 ust. 3. Należy nadmienić, że wymieniona lista nie wyczerpuje wszystkich możliwości, pozwalających na gruncie przepisów podatkowych uznać nieściągalność wierzytelności za uprawdopodobnioną. Świadczy o tym użycie przez ustawodawcę słowa „w szczególności”, ale wtedy to na podatniku ciąży obowiązek udowodnienia, że istnieje duże prawdopodobieństwo nieściągalności danej wierzytelności.

W wielu przypadkach koszty z tytułu utworzonych zgodnie z ustawą o rachunkowości odpisów aktualizujących nie zostaną, przynajmniej w momencie utworzenia, uznane za koszty uzyskania przychodów. Najczęściej będą to odpisy tworzone na należności [*Odpisy aktualizujące...* 2003, s. 282]:

- wątpliwe z powodu trudności płatniczych dłużnika,
- skierowane przez wierzyciela na drogę postępowania sądowego,
- przeterminowane, gdy odpisy będą tworzone np. według struktury odbiorców,
- prawdopodobnie nieściągalne zgodnie z charakterem prowadzonej działalności, np. odpis ogólny tworzony według procentu od przychodów ze sprzedaży ratalnej na podstawie wielkości należności nieściągalnych z poprzednich lat,
- odsetki za zwłokę.

Koszty utworzenia tych odpisów nie będą kosztami uzyskania przychodów najczęściej przejściowo i będą powodowały, że wartości bilansowa i podatkowa należności będą różne.

Na krótkim przykładzie zostanie teraz zaprezentowana problematyka wyceny należności i tworzenia odpisów aktualizujących wartość należności w świetle prawa podatkowego i bilansowego.

Przykład

Zakład Usług Komunalnych sp. z o.o. świadczy usługi w zakresie dostarczania wody i odbioru ścieków komunalnych. Cechą specyficzną spółki jest to, że struktura odbiorców jest bardzo zróżnicowana: poczynając od klientów indywidualnych, poprzez osoby prowadzące działalność gospodarczą, spółki cywilne o nieznanym

obrotach, a kończąc na osobach prowadzących szeroko pojętą działalność gospodarczą.

Na koniec roku obrotowego należności ZUK sp. z o.o. związane z jej działalnością operacyjną wynosiły 180 000 zł.

Struktura należności

Wyszczególnienie	Kwota należności (w zł)
Kontrahent A	12 200
Kontrahent B	14 640
Kontrahent C	15 250
Kontrahent D	15 860
Kontrahent E	17 050
Kontrahenci pozostali łącznie (saldo należności od poszczególnego kontrahenta mniejsze od 10 000 zł)	75 000
Razem	180 000

Polecenie:

Dokonać wyceny należności i utworzyć odpisy aktualizujące na należności wątpliwe zgodnie z ustawą o rachunkowości i z ustawą o podatku dochodowym od osób prawnych.

Rozwiązanie:

Spółka, aby dokonać wyceny należności zgodnie z przyjętymi zasadami rachunkowości, zdecydowała się wykorzystać dwa rozwiązania:

- salda należności powyżej 10 000 zł podlegają indywidualnej ocenie, a w uzasadnionych przypadkach są tworzone odpisy aktualizujące wartość należności;
- w stosunku do pozostałych kontrahentów spółka dokonuje odpisów ogólnych, w tym celu dokonuje oszacowania kosztu należności wątpliwych z punktu widzenia ich przeterminowania.

W wyniku indywidualnej analizy sald stwierdzono, że:

1. Dłużnik A – kwota należności 12 200 zł. Kontrahent nie reaguje na otrzymywane monity, spółka zamierza wystąpić przeciwko dłużnikowi na drogę sądową, aczkolwiek, w jej ocenie, istnieje duże prawdopodobieństwo nieściągalności należności.

2. Dłużnik B – kwota należności 14 640 zł. Kontrahent został postawiony w stan upadłości.

3. Należności od pozostałych dłużników o saldzie wyższym niż 10 000 zł nie są zagrożone i zostały wycenione w kwocie wymagającej zapłaty.

W toku szacowania kosztów należności wątpliwych metodą analizy przeterminowania stwierdzono, że:

Wartość należności

Ogółem	W terminie	Przeterminowanych			
		1-60 dni	60-120 dni	120-180 dni	ponad 180 dni
105 000	52 500	21 000	15 750	10 500	5 250
Procent	50	25	15	10	5

Dla każdej z grup należności, w tym też nieprzeterminowanych, spółka tworzy ogólny odpis aktualizujący ich wartość, posiłkując się danymi historycznymi z lat ubiegłych dotyczącymi stopnia uzyskania środków pieniężnych.

Zakładane koszty należności wątpliwych przedstawiają się następująco:

Wyszczególnienie	Kwota	Zakładana nieściągalność (w %)	Prawdopodobna wartość należności nieściągalnych
W terminie	52 500	3	1 575
1-60 dni	21 000	10	2 100
60-120 dni	15 750	40	6 300
120-180 dni	10 500	70	7 350
Ponad 180 dni	5 250	90	4 725
Razem	105 000		22 050

W zaistniałej sytuacji tok postępowania powinien być następujący:

1. W stosunku do dłużnika A spółka powinna dokonać odpisu aktualizującego należności w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych, nie będzie on jednak stanowił kosztów uzyskania przychodów (brak przesłanek uprawdopodobniających nieściągalność należności). Po pozytywnym dla spółki wyroku sądowym i przekazaniu sprawy na drogę postępowania egzekucyjnego spółka zaliczy wartość tej należności w kwocie netto (10 000 zł) do kosztów uzyskania przychodów.

2. W stosunku do dłużnika B spółka powinna zgłosić wierzytelność syndykowi do masy upadłości, a jednocześnie, zgodnie z prawem bilansowym, powinien być dokonany odpis aktualizujący w kwocie 14 640 zł (w kwocie brutto wraz z podatkiem VAT). Z punktu widzenia prawa podatkowego kwotę 12 000 zł (czyli kwotę netto), jako że była ona zaliczona uprzednio do przychodów należnych, należy ją zaliczyć do kosztów uzyskania przychodów, została bowiem spełniona przesłanka uprawdopodobniająca nieściągalność tej należności, tzn. ogłoszenie upadłości dłużnika.

3. W stosunku do należności nieupodmiotowionych, zgodnie z przyjętymi przez spółkę procedurami obliczeń, ogólny odpis aktualizujący powinien być równy 22 050 zł i, z punktu widzenia ustawy o rachunkowości, powinien być zaksięgowany w korespondencji z kontem Pozostałe koszty operacyjne. Nie będzie on jednak w tym momencie stanowił kosztów uzyskania przychodów w myśl prawa podatkowego, gdyż nie są spełnione przesłanki dotyczące uprawdopodobnienia nieściągalności tych należności.

W stosunku do dłużnika A, po dokonaniu odpisu aktualizującego wartość należności, koszty bilansowe będą większe od kosztów podatkowych. Spowoduje to

powstanie ujemnej różnicy z tytułu podatku dochodowego. Będzie ona miała charakter częściowo przejściowy, a częściowo trwały.

Po otrzymaniu wyroku spółka zaliczy 10 000 zł w koszty uzyskania przychodów – tak więc była to różnica przejściowa. W koszty bilansowe zaliczono odpis w wysokości brutto należności, w koszty podatkowe zaś – w wysokości netto. Otrzymana różnica, będąca wartością podatku VAT, będzie stanowiła różnicę trwałą. Podobnie sytuacja będzie się przedstawiała z dłużnikiem B, w którego przypadku został utworzony odpis w myśl prawa bilansowego w wartości brutto. Do kosztów uzyskania przychodów zaliczono wartość netto.

Nieco odmiennie przedstawia się sytuacja należności objętych odpisem ogólnym. Koszty z tytułu utworzenia tych odpisów nie będą kosztem uzyskania przychodów (najczęściej przejściowo) i będą powodowały, że wartości bilansowa i podatkowa należności będą się różniły. W tym przypadku, ze względu na brak możliwości indywidualnego przyporządkowania odpisu do poszczególnych indywidualnych należności, celowe jest prowadzenie ewidencji odpisów aktualizujących według struktury czasowej, dla której nastąpiło oddzielne oszacowanie kwot odpisów aktualizujących wartość należności.

4. Zakończenie

Podmioty gospodarcze w Polsce coraz częściej borykają się z problemem należności, których spłata jest zagrożona. Ustawa o rachunkowości i ustawy podatkowe zawierają zapisy, które regulują kwestie ewidencji księgowej w sytuacji braku terminowego regulowania wierzytelności. Ustawa o rachunkowości nakazuje oszacowanie ryzyka utraty wartości należności z uwzględnieniem niepewności jej spłaty. Pozostawia jednak kierownictwu jednostki pewną dozę swobody decyzyjnej w postaci nadrzędnych zasad rachunkowości oraz art. 10 ust. 3 ustawy, który to artykuł w przypadku spraw nieuregulowanych odsyła do Krajowych i Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Ustawy podatkowe zezwalają również na zaliczenie odpisów aktualizujących należności w koszty uzyskania przychodów, przy czym uregulowania zawarte w tych ustawach są bardziej precyzyjne i bardziej rygorystyczne. To powoduje, że mogą się pojawić różnice w wartościach należności z punktu widzenia prawa bilansowego i prawa podatkowego. Wpłyne to oczywiście na wynik finansowy jednostki, gdyż nie każdy koszt bilansowy będzie kosztem uzyskania przychodów, a także będzie skutkowało konsekwencjami w zakresie ustalania odroczonego podatku dochodowego.

Literatura

- Gmytrasiewicz A., Karmańska A., *Rachunkowość finansowa*, Diffin, Warszawa 2002.
- Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, IASC, London 2001.
- Odpisy aktualizujące w świetle przepisów bilansowych i podatkowych*, Biuletyn Informacyjny dla Służb Ekonomiczno-Finansowych nr 33 (464) z 20 listopada 2003 r.
- Rachunkowość. Przewodnik*, red. T. Cebrowska, [w:] *Materiały na studium podyplomowe: Rachunkowość i kontrola finansowa*, AE, Wrocław 2003.
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych z póź. zm. (DzU 1991 nr 80, poz. 350).
- Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych z późn. zm. (DzU 1992 nr 21 poz. 86).
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (DzU nr 121, poz. 591).
- Ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o zmianie ustawy o rachunkowości (DzU nr 113, poz. 1186).

VALUE LOSS OF RECEIVABLES ACCORDING TO ACCOUNTING AND TAX LAW

Summary

The important problem of accounting is the correct valuation of assets. In the course of the activity in many enterprises appear receivables, whose repayment is threatened. In this case enterprise has a duty to build a re-measurement. The aim of this paper is to preset the problem connected with the loss of value of receivables to according accounting and tax law. There is some problem with it because it has been established different. Therefore, that may appear differences in the value of receivables and in consequence between tax and accounting result.